

S t r e s z e z e n i e

Przedmiotem analizy kontrastywnej są dyrektywy /akty mowy/ posiadające moc ilokucyjną, t.j., funkcję komunikatywną, rozkazną lub prośbą/ w języku polskim i angielskim. Porównanie przeprowadzone jest w ramach modelu funkcjonalnego - źródła zróżnicowania form językowych mających tę samą moc ilokucyjną upatruje się w sposobie realizacji funkcji jaką spełnia dana wypowiedź. Osoba wywołująca polecenie pragnie z jednej strony osiągnąć swój cel, t.j. skłonić adresata do działania, w sposób jak najbardziej efektywny, a z drugiej strony, poprzez wybór odpowiedniej formy językowej, wyraża ocenę swojej pozycji oraz stosunku do adresata. Czyni to poprzez wybór formy językowej o odpowiednim stopniu uprzejmości. A więc w przypadku dyrektywów, funkcjonalnym źródłem zróżnicowania formy jest uprzejmość. Biorąc pod uwagę stopień i rodzaj uprzejmości wyróżniono sześć głównych strategii będących do dyspozycji wywołującego polecenie. Strategie te są wspólne dla obu języków.

LUBELSKIE MATERIAŁY NEOFILOLOGICZNE — 1978

Grzegorz Kryszczak

Czy istnieje język nauki i techniki

Ze zjawiskiem badań języka nauki i techniki spotykamy się stosunkowo późno, z tego też względu rozwój tych badań jest ciągły i jeszcze niedostateczny. W niektórych krajach europejskich literaturą piękna w językach narodowych rozwijała się już w X-XII wieku. W dziedzinie nauki natomiast językiem obowiązującym aż do Odrodzenia pozostała łacina. Między źródłowościami poszczególnych dziedzin wiedzy i jej niski poziom rozwoju oraz niezbyt rozwinięta terminologia spowodowały, że o języku nauki można mówić dopiero w okresie Odrodzenia. Powstanie języka nauki i techniki nie przebiegało też w całej Europie równocześnie. Punktem zwrotnym w kształtowaniu się języka łacubowego był rok 1665. W tym czasie założono w Londynie czasopismo naukowe "Philosophical transactions", a w Paryżu ukazał się po raz pierwszy "Journal de Savants".

O języku nauki w Polsce możemy mówić dopiero w XVI wieku, chociaż do tego czasu były używane pojedyncze wyrazy fachowe w zakresach np. górnictwa, czego potwierdzenie znajdujemy w licznych dokumentach pisanych, pochodzących z okresu wczesniejszego. Polskie słownictwo specjalistyczne rozwinięto się dopiero w wieku XVIII, kiedy to powstają pierwsze książki naukowe z dziedziny fizyki i chemii. Duże zasługi w tym zakresie położyli S. Soliski, J. Rogaliński, S. Grzebaki.

Jednym z pierwszych, którzy podjęli się badań języka naukowego był angielski przyrodnik Th. Sawery - autor książki "The language

of science" - wydanej w Londynie w 1953 roku. Szykłi rozwój literatury naukowej w obecnej dobie, potrzeba tłumaczenia tekstów fachowych z języków obcych, a w związku z tym konieczność kształcenia tłumaczy zajmujących się tłumaczeniami technicznymi skomplikowany język kognacyjny do badań nad językiem nauki i techniki.

Językoznawcy są zgodni co do tego, że język jest tworem zróżnicowanym i że w obrębie języka można wyróżnić wiele odmian. Za najwazniejszą odmianę językową i miernik w stosunku do innych odmian uznac nalezy język potoczny literacki, który spełnia przede wszystkim rolę komunikatywną. Według Antoniego Furdala - "Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego" - obok języka potocznego literackiego wyróżnić można język potoczny miejski i język potoczny ludowy w funkcji komunikatywnej - funkcję poznawczą natomiast spełniają języki zawodowe i język naukowy.

Oba pojęcia język fachowy i język literacki potoczny nie są wyraźnie rozgraniczone, różnice między nimi zacieraają się, dlatego też wymagają dokładniejszego wyjaśnienia. Niejasności te wynikają z tego, że obłe nazwy używane są nie w odniesieniu do jednego, konkretnego zjawiska, ale do całego, według konkretnych reguł funkcjonującego systemu, na który składa się cały szereg podsystemów. Nie chodzi nam tu o ścisłe ustalenie pojęcia "język fachowy" w sensie definicji, lecz o relatywne rozgraniczenie i wyjaśnienie pojęć, oraz o ustalenie różnic między językiem fachowym a językiem potocznym literackim.

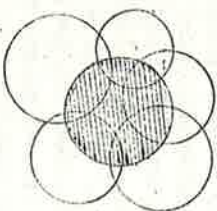
Pod pojęciem "język fachowy" należy rozumieć taką wypowiedź językową, bądź tekst, który spełnia rolę tylko komunikacji językowej w jakiejś określonej dziedzinie wiedzy np: w fizyce, technice, biologii, medycynie itd. Dlatego też jak twierdzi Wilfried Seibicke, możemy właściwie mówić o poszczególnych językach fachowych, a nie tylko o ogólnym języku fachowym. Pisze on: "Es scheint gerade deshalb unangebracht zu sein, hier von Fachsprache in der Einzahl zu reden, während doch offensichtlich jedes Fach seine eigene Sprache besitzt. Und doch gibt es etwas, das allen diesen Sprachen gemeinsam ist: nämlich das sie fachbezogen "spezial" sind. Durch ihre enge Verbundenheit mit den besonderen Betrachtungsweise, Aufgaben und Methoden des jeweiligen Faches unterscheiden sie sich allesamt grundsätzlich von der Gemeinsprache, die "universal" ist und solche Einsträngigkeit nicht kennt".¹

Walter Porzig rozumie pojęcie języka fachowego następująco: "Eine

auf bestimmte Zwecke beschränkte Aort der Hochsprache stellen die Sprechweisen dar, die Fachleute für die Verstärkung auf ihrem Sondergebiet ausgebildet haben, weil dabei ganz besondere Leistungen von der Sprache verlangt werden. Man nennt die Gesamtheit solcher Sprachmittel Fachsprache".²

Dla W. Porziga język fachowy jest więc pewną odmianą języka literackiego i dlatego też w takiej formie może on występować tylko jako język pisany. Granice między poszczególnymi językami fachowymi, a także między językami fachowymi i językiem literackim mówionym nie są wyraźnie zaznaczone, ponieważ obu odmian języka nie można traktować jako form różnych, lecz jako formy uzupełniające się nawzajem. "Um den Kern der eigentlichen Fachsprache legt sich in immer weiteren Kreisen der Wortschatz der angrenzenden Gebiete".³

Ważnym oddziaływaniem i powiązaniem języka potocznego literackiego i języków fachowych można pokazać następującej przy pomocy następującej formy graficznej:

Zakresowane koło jest symbolem języka literackiego mówionego, mniejsze i większe koła wzajemnie na siebie zachodzące - to języki fachowe. Tak więc język potoczny literacki oraz język fachowy nie są formami różnymi, lecz wzajemnie się uzupełniającymi. Także Antoni Furdal jest zdania, że "ogólny", uniwersalny język fachowy nie istnieje. Tyle jest jego realnych odmian ile specyficznych badań - czych. Należy się więc zastanowić jakimi cechami charakteryzuje się język nauki i techniki. Rudolf W. Jampelt stwierdza: "Alle Fremdsprachen sind durch drei Aspekte gekennzeichnet: Wortschatz, Satzbau, und Still".⁴

"So viele Züge die Fachsprachen aufweisen mögen, so sehr sind sie offenbar in drei Beziehungen gleich, nämlich im Ausweiten und Spezialisieren ihres Wortschatzes und ihrer Begriffsysteme, im Vereinfachen des Satzbaus und in der sparsamen Anwendung von Stilmit-

tein. Präzision und Klarheit sind Stenmerkmal der Fachsprachen, nur die Klarheit der Aussage steht im umgekehrten Verhältnis zur Spezialisierung des fachlicher Text, um so weniger dürfte er für den Außenstehenden zugänglich sein".⁴

System fonologiczny i składniowy języka naukowego i języka potocznego literackiego, są takie same, natomiast w systemie leksykalnym występuje wiele wyrazów nie używanych w języku potocznym. Literackim bądź też używanych w innym znaczeniu, i których obecność może być powodem całkowitego niezrozumienia tekstu przez nie-fachowca | w danej dziedzinie. Dużą rolę w systemie leksykalnym odgrywają wyrazy abstrakcyjne, gdyż sądy naukowe muszą mieć charakter ogólny. Występują tu liczne wyrażenia i wyrazy modalne np: poniekąd, zapewne, zasadniczo itp. oraz forma pluralis modestie, która ma za zadanie zorientowanie czytelnika co do wkładu autora w daną pracę, a także pomaga nawiązać kontakt z czytelnikiem. Formy modalne natomiast dają wyraz postawie jaką zajmuje autor wobec omawianych problemów.

Język nauk i techniki nie charakteryzuje się żadną, dla siebie charakterystyczną składnią, zdania, jednakże można i tu wyróżnić pewne charakterystyczne konstrukcje syntaktyczne, które występują także w języku potocznym, nie mniej jednak w tekście technicznym spotykamy je w takim nasileniu, że można mówić o pewnych konstrukcjach syntaktycznych, typowych dla tekstu technicznego. Opracowanie jest szczególnie dla tłumaczy literatury technicznej, ponieważ specyficzne zjawiska występujące w obrębie języka nauki i techniki są przyczyną interferencji w procesie tłumaczenia. Schmidt w "Fachsprache der Wissenschaft und Technik" uznaje za charakterystyczną cechę odmiany naukowej "specyficzne słownictwo oraz specyficzne normy dobrotu, użycia i częstotliwość leksykalnych i gramatycznych środków zasobu języka ogólnego...". Należy więc zastrzec, że jakiegoś rodzaju cechy charakteryzują składnię zdania w tekście naukowo-technicznym. Niewątpliwie przeobrażają tu struktury interpretacyjne, ponieważ dają one możliwość wyrażenia skomplikowanych stosunków logicznych, natomiast konieczność wyrażania różnorodnych związków między pojęciami i sądami warunkuje częstsze niż w innych tekstach zdań wielokrotnie złożonych, których użycie w języku potocznym byłoby nie-naturalne.

Jedną z właściwości strukturalnych języka nauki i techniki jest

stosunkowo częste występowanie formy biernej. Konstrukcja bierna jest tu szczególnie przydatna, ponieważ umożliwia podmiocie wykonawcy czynności i akcentuje same czynności, stany bądź procesy. Występowanie tej formy czasownika stanowi około 50% form czasownikowych używanych w tekstach naukowo-technicznych. Tekst naukowo-techniczny charakteryzuje się nieosobowością wypowiedzi, co wyraża się częstym występowaniem czasowników modalnych, a także wielu czasowników podstanowych używanych w formie nieosobowej np: stosować, wykonywać w formie "jest stosowany", "wykonuje się". Nieosobowość wypowiedzi wyraża także czasownik modalny w formie nieosobowej oraz konstrukcja niemiecka man + 3 os. 1. poj. /strona czynna/. Najczęściej natomiast spotykamy się z formą werden + Part. Perf. /strona bierna/. Forma ta szczególnie często występuje w niemieckich tekstach technicznych. Konstrukcja bierna w języku niemieckim jest używana o wiele częściej i jest o wiele bardziej produktywna niż w języku polskim. Język niemiecki dysponuje około 12 formami biernymi, które szczególnie często występują w języku pisanym. A ponieważ mogą one być używane zarówno w funkcji osobowej jak też nieosobowej, występują one w tekstach naukowo-technicznych w szczególności nasileniu. Kohler podkreśla, że konstrukcja czasownik modalny + strona bierna stanowi w tekście technicznym cechę wyróżniającą i że konstrukcja ta jest zgodna z normą stylistyczną tekstów technicznych, ponieważ przedmioty i zjawiska w dziedzinie techniki podlegają częściej możliwościom i koniecznościom, wynikającym z pewnych prawdywości, aniżeli określają. Dlatego też konstrukcja bierna, zarówno osobowa jak i nieosobowa są tu formą szczególnie przydatną.

Częstą konstrukcją używaną w tekstach technicznych są konstrukcje bezokolicznikowe tzw. w języku niemieckim Partizipialkonstruktionen. W polskim tekście technicznym istnieje równoważnik zdania wyraża się imiesłowem niedziałającym czynnym lub biernym, natomiast w języku niemieckim występującym często odpowiednikiem tej konstrukcji jest zdanie warunkowe, najczęściej bezspójnikowe, pojedyncze zdanie oznajmujące, będące członem zdania złożonego współrzędnie. W polskich tekstach technicznych często występują zdania z podmiotem zbiorowym i zdania bezpodmiotowe, odpowiednikiem tych zdań w języku niemieckim są konstrukcje czasownik modalny + bezokolicznik /odpowiednik zdań bezpodmiotowych/, oraz czasownik modalny w 3 os. 1. wz. + strona bierna /odpowiednik zdań z pod-

miotem zblorowym/.

Wszystkie omówione tu formy występują także w języku potocznym, ponieważ nie istnieją formy gramatyczne używane tylko i wyłącznie w tekstach naukowych - technicznych. Na uwagę zasługują jednak częściowość pewnych konstrukcji gramatycznych i nieobecność tych form, lub też rzadkie ich występowanie w tekstach piśmianych w języku literackim. Ponadto zaś językoznawstwo w porównaniu z innymi dziedzinami wiedzy rozwinęło się stosunkowo późno, a o badaniach nad językiem fachowym można w zasadzie mówić dopiero w latach 50-tych XX wieku, problemy stylu naukowo - technicznego pozostają ciągle jeszcze dziedziną mało zbadaną.

Bibliografia

1. W. Seibicke, Fachsprache und Gemeinsprache, /w:/ "Muttersprache", 69 1959
2. W. Porzig, Das Wunder der Sprache. Probleme, Methoden und Ergebnisse der modernen Sprachwissenschaft, Sammlung Dalp, Bd 71, 2. Aufl., Bern 1957
3. H. Ischreyt, Die Sprache der Kernphysik und der Kerntechnik, /w:/ "Muttersprache", 68, 1958
4. R. Jumpselt, Die Übersetzung naturwissenschaftlicher und technischer Literatur, Berlin 1961
5. L. Hofman, Kommunikationsmittel, Fachsprache, Berlin 1976
6. P. Guiraud, Zagadnienia i metody statystyki językoznawczej, tłum. M. Kriaginowa, PWN, Warszawa 1966
7. U. Köppen, Häufigkeitsanalyse der chemischen Fachsprache im Englischen, /Dissertation/, Hamburg 1969
8. M. Rusinek red., O sztuce tłumaczenia, Zakład im. Ossolińskich, Wrocław 1955

Zusammenfassung

Mit der Untersuchung der technischen Fachsprache began man im Vergleich zu der literarischen Sprache relativ spät, weil man in der Wissenschaft sehr lange die lateinische Sprache gebrauchte. Die ersten wissenschaftlichen Zeitschriften erschienen in Europa erst im XVII. Jh. In Polen entwickelte sich der Spezialwortschatz im XVIII. Jh., obwohl man schon früher einzelne Fachwörter gebrauchte. Einer der ersten, der sich für die Untersuchungen der Fachsprache interessierte, war der englische Wissenschaftler Fh. Sawory. Gegenwärtig diskutieren die Sprachwissenschaftler darüber, ob es eigentlich eine spezifische Fachsprache gibt, oder ob es nur eine Abart der Gemeinsprache ist. Alle sind damit einverstanden, daß die technische Fachsprache einen, nur für einzelne Gebiete charakteristischen Wortschatz besitzt, der in der literarischen Gemeinsprache gar nicht gebraucht wird.

Das fonologische und syntaktische System der Gemeinsprache und der technischen Fachsprache sind gleich, weil es für die wissenschaftlich-technische Fachsprache keine eigene, nur für diese Sprache charakteristische Syntax gibt. In den technischen Texten gebrauch man die gleichen syntaktischen Konstruktionen, wie in den literarischen Sprachen.

Der Unterschied besteht nur darin, daß einige syntaktische Konstruktionen in der Fachsprache besonders oft vorkommen und manche werden gar nicht gebraucht.

Zu den besonders oft vorkommenden Konstruktionen gehören vor allem Passiv- und Partizipialkonstruktionen.